

Indulatmentes jelentések

Beszélgetés Czakó Gáborral

Czakó Gábor többműfajú író: pályája indulásától írt regényt, drámát, novellát, mesét, szociográfiát, szatírárt, esszét, cikket – az irodalomban szokatlan módon szótárt, mitológiai regényt, sőt – korunkban, amely a kézzelfogható (és haszonná tehető) világon túl fekvő valóságról nem vesz tudomást – szentírási passzushoz vagy a Miatyánkhhoz kapcsolódó elmélkedést és imát is. Első regénye, *A szoba* című 1970-ben jelent meg a Magvetőnél, az 1978-ban megjelent *Várkonyi Krónika* pedig korábban egyedülként nevezhette 1956-ot annak, ami: forradalomnak. *Eufémia* (1983) című szatirikus regénye egy olyan világot rajzolt meg, melyet egy nagy, közös hazugság tart működésben, ahol a valóságot még véletlenül sem nevez(het)i meg senki. Rémmesének nevezett szatíráiban 1988 óta (első kötet: *77 magyar rémmese*–Banga Ferencsel) sorolja föl szűkebb, magyar világunk visszásságait. Esszéiben (*A Teremtő mosolya*–1991, *Mi a helyzet?*–1995, *Világfasírt*–1995, *Pannon krétakör*–2001), televíziós esszéiben (*Beavatás* 1997-től, kötetekben 2000-től) és cikkeiben (*Belátó*–cikkek 2002–2005) írja le az általa Gazdaságkornak nevezett jelenkori civilizáció működését, és veti össze a múlt egész(séges)ebben létezett korszakaival. Írásaiban és közéleti megnyilatkozásaiban bevallottan keresztény szellemiséget képvisel. Legutóbbi regénye, a *Tündérfalva* 2006-ban jelent meg.

– Legtöbb írásában föl-fölbukkan szülőföldjének gyümölcse, a decsi bor. Ez a visszafogott sejtetés erős kötődésre utal. Milyen emlékeket őriz szülőhelyéről, Decsről?

– Decsen éltem tizennyolc éves koromig. Azóta is rendszeresen hazajárok, bár már csak a bátyám, a felesége meg a menyük él ott. A család szétment mindenfelé.

A gyermekkori élmények, benyomások kitörölthetetlenek. Az emberbe kicsi korában bevésődnek bizonyos ízek, illatok, tájak, amelyeket nem elemez okoskodva, csak egyszerűen olyan a jó krumpliceves, olyan a jó halászlé, amilyen Decsen készül. Decs, teszem hozzá, nagy múltú falu, 1401-ben említik először a templomát, amely református templomként szolgál ma is. Nincs kizárva, hogy egy honfoglalás-kori falu, amelynek népessége túlélte a hódoltság korát, itt a törökök nem pusztították ki a lakosság-

got. Sárköz, ahol Decs fekszik, ösz-szefügg a kalocsai Sárközzel, mert a régi időkben a folyók nem választották el a népességet, hanem ép-penséggel összekötötték. A régi ember nem autózott, amihez beton-út kell, erős híd és hasonlók, hanem elsősorban gyalog járt, esetleg lóval. A gyalogos ember ladikkal könnyen odament, ahova akart, és ez nem is haladt sokkal lassabban, mint ma, amikor hidakra vagyunk kényszerítve, és a hidakat pedig meg kell keresni, ha át akarunk kelni. A sárközi ember nem sietett, miért tette volna? Neki ez a vízi világ a természetes közege volt, ahonnan egyébként a megélhetés egy részét is előteremtette. Andrásfalvy Bertalan írt nagy tanulmányt a sárközi fokgazdálkodásról, ami honfoglalás-kori előzményekre megy vissza. Az emberek régen jól ismerték a természetet, és bölcsen használták gyümölcseit. Egy tizennyolca-

dik századi följegyzésben olvasható, amelyet a Decsen járt Peregrinus Ubaldus írt, hogy milyen szörnyű hely Magyarország, és milyen borzalmasak, „bobrigától” lehetetlenek az ételeik, „a boruk azonban jó.” Szerintem Decsen készül a legjobb vörösbor Magyarországon.

– Ismeretes az életrajzából, hogy édesapja nem tért vissza a Don menti harcokból. Ez milyen következménnyel járt az ön életében?

– Aki apa nélkül nőtt föl, az mind tapasztalta ennek a helyzetnek bizonyos hátrányait. Viszont így megtapasztaltam egy olyan édesanyát, aki haláláig szerelmesen várta vissza a férjét, mármint édesapánkat, és aki roppant életbátorsággal nevelte föl a két gyerekét. Bátyám négyéves volt, amikor apám elment, én pedig még meg sem születtem, tehát nem is láthattam őt. Másfelől meg örökölttem számos legendát apámról, aki a maga idejében a leghíresebb decsi ember volt.

– Ez mit jelentett?

– Amikor a családjával összevesszett, és függetlenítette magát, nem maradt semmije, csak a sokféle, rendkívüli tehetsége. Három mestervizsgát tett le anélkül, hogy valamilyen

Werkfotó a Beavatáshoz (1945)

ipart valaha tanult volna. Fényképész, műszerész és villanszerelő okleveleket szerzett, akkoriban ezt meg lehetett tenni. Valaki bejelentkezett az ipartestületnél, ahol alaposan megmogyorózták, mert egyszerű félték a konkurenciától, másrészt nem akartak beengedni kontárokot maguk közé. Ő ezeken a vizsgákon simán átment. Hihetetlen életvidám ember volt, rendkívül ötletes, szellemes. Decsen atlétikai szakosztályt szervezett. Tudniillik ő volt Decsen a leventeoktató, és ezt a szerepét arra használta, hogy az említett atlétacsapatot összehozza. Az egyletet DAC-nak, Decsi Atlétikai Clubnak hívták. A DAC székérrel járt Bonyhádra, Bajára, Tolnára, Szekszárdra, Paksra, ahol taroltak mindenféle atlétikai versenyszámokban. A futballt megvetette apám. Magas karcsú ember volt. Nehéz atlétikában ért el sikereket, gerelyhajításban, diszkoszvetésben, súlylökésben, még országos versenyeken is nyert érmeket.

Egyszer tizenhét-tizennyolc éves koromban bementem a nagykoc-

mába, és amikor egy számomra ismeretlen ember megtudta, hogy kinek a fia vagyok, akkor kezét csókolt nekem. Életemben ekkor ért a legnagyobb megtiszteltetés, ez az érdemtelenül kapott kézcsók.

Egyfelől tehát kísért a legendája, amely nagyon magas mércét állított elénk, a bátyám elé és elé is. Édesanyánk szintén föltette a lécet, midőn föltalálta a fényképészetet. Szabályosan ugye, mert őt háziaszszonynak, édesanyának nevelték – annak idején létezett ilyen hivatás: édesanyának lenni. Tudott ő mindent, amit egy édesanyának tudnia kellett: mosni, főzni, kézimunkázni, gyerekeit szeretni, gyerekeivel jól érezni magát, foglalkozni velük, nem unni őket.

Apám után megmaradt az iparendély meg a fényképészet szerszámai, és hát mit volt, mit tenni, meg kellett élni. Korábban látta, hogyan fényképezgetett apám, megpróbálta valamiképpen összehozni a műhelyt.

– *Volt-e köze az ön művészeti érdeklődésének kialakulásához a decsi fényképésműhelynek?*

– Őszintén szólva utáltam a fényképészetet. Édesanyám engedte, hogy bizonyos fotókat megcsinálhassunk a saját zsebünkre, a bátyám és én. Ő nem ment el például a tornavizsgákra, és nem hasalt le, hogy alulról fényképezze a magasugró gyerekeket. Akkoriban még létezett az év végi nyilvános tornavizsga. Különböző egyéb rendezvényekre is mi jártunk a bátyámmal, tehát a riportfotókat mi csináltuk, és ebből lett egy kis pénzünk. Ma is utálok fényképezkedni. Utazásaimról sem készíték képeket, próbálom inkább belül megőrizni az élményeimet.

– *Az is ismeretes, hogy eredetileg szobrász akart lenni, ehhez képest mégis jogásznak ment...*

– Akkor két évre vitték el katonának az embert. Nem vagyok a kato-

naság ellen, bár apám, szegény, nagyon ráfázott a kardforgatásra. Akkoriban csak egy helyre lehetett fölvetelizni. Kivételt képeztek a művészeti főiskolák, amelyek mellett lehetett máshova is jelentkezni. A jogi volt az az egyetem, ahova nem kellett tanulnom, így megúsztam a két hosszú évet a néphadseregben.

– *Később azért még próbálkozott azzal, hogy szobrász legyen?*

– Igen, igen. Mostanában is készítek pajkos szobrokat, kerti emlékműveket, könyvterveket.

– *Dolgozott Tökölön rabnevelőként. Hogyan került oda, és ennek volt-e valami következménye irodalmi munkásságában?*

– Amikor én a jogot végeztem, akkor négyévi tanulás után fél év szakmai gyakorlat következett a hivatalosan kiírt állások valamelyikében. Azután kellett benyújtani a szakdolgozatot, és lehetett menni államvizsgára. Az állásokat tanulmányi eredmény szerint osztották el; elvileg a legjobbak kezdték, és a leggyengébbek fejezték be. Na, most engem az utolsók között hívtak be, noha elég jó tanuló voltam. Mondta is az egyik főember, hogy meg is érdemlem. Majd elmondom, hogy miért. A lényeg az, hogy a végére elfogytak a jobb állások, és maradtak a rosszabbak, többek közt a fiatalokúak tököli rabnevelője. Némi töprengés után elvállaltam, már csak azért is, mert jártam a helyszínen egy barátommal, aki ide akart menni. De aztán végül ő kapott jobbat. Miért kerültem a sor végére? Akkoriban az egyetemen én szerkesztettem a faliújságot, amelyen például április negyedikét nem ünnepeltük meg, vagy viccek jelentek meg a tanulmányi osztály munkatársairól meg a tanárokról. Olyan típusú viccek, hogy például a diák áll professzora előtt. Professzor úr, én erről meg erről a kérdésről szeretnék dolgo-

zatot írni. Azt mondja a professzor, rendben van, akkor olvassa el ezt a polcot a radiátortól az adjunktus úrig. Továbbá szerveztem egy vitakört, ahol különféle, akkoriban fontos társadalmi kérdésekről vitatkoztunk. A vitakör pajkos alapszabálya kimondta, hogy az alapító tagokat karosszék illeti meg. Ez egyszerűen abból adódott, hogy a vitaestek helyszínén, az egyetem KISZ-szobájában találtak menedéket a jobb helyről kidobott, de egyébként nagyon szép karosszék-ek. Gondolom, kicserélték a dékáni hivatalban a régi nemes bútorokat modern ócskára. Mi épp anynyian alapítottuk a vitakört, ahány szék volt. No, egyszer eljött a párttitkár, és én megkértem, hogy szíveskedjék átülni egy másik székbe, mert sajnos így rendel az alapszabály. Igazából nem voltak ezek különösebben lázító dolgok. Igazi botrány a drámáim körül tört ki: ekkoriban írtam az elsőket. Az első t hétszer tiltották be. Ennek *Simon* volt a címe. A *Disznójátékot* is akkor írtam, de azt csak a barátaimnak mertem megmutatni. A *Simon*

arról szólt, hogy egy fiút megölnék, és a kedvese a holtteste mellett sírdogál. Aztán a fiú elkezd a lánnyal beszélni, és azt mondja neki, csak akkor tudnak megölni, hogyha félsz. Ha nem félsz, nem tudnak megölni, mert a hit legyőzi a halált. Jönnek a gyilkosok, a lány elkezd menekülni, ám akárhogy szalad, mindig visszajut a holttesthez. Végül elkövetkezik a nagy belső szembenézés, és hiába szúr-

ják le a lányt, nem hal meg. A gyilkolásban járatos kulturális és politikai hatóságok nyilván ellenezték, hogy efféle titkok kiszivároghassanak. Három egyetemi szintársulat is próbálta bemutatni, három helyszínen, egyik-másik több ízben is. Ezzel kezdődött irodalmi pályafutásom, ezzel a hétszeres betiltással.

– *Mi fogatott tollat Önnel?*

– Fogalmam sincs. Lényegében mindaz, amit elmondtam, tehát azok az abszurdumok, amelyek az életünket kitöltötték. Az, hogy élünk egy szocialista társadalomban, amelyben semmi nem igaz. Hogyha valaki közösséget próbál alakítani, abban a pillanatban fejbe vágják. Gyakorlatilag a totális hazugság, amely egyébként azóta sem múlt el, kényszerített gondol-

Sakk-sakk (1957)

kodásra. Akkoriban még elsősorban szobrásznak gondoltam magamat, de ez lassan elmúlt, és a szobrászat egyre inkább átadta helyét az irodalomnak. Különbösen persze a formakészség szempontjából is mindegy, hogy az ember mit csinál, mert a forma iránti érzéke így is, úgy is fejlődik – vagy satnyul. Tehát jól tesz az írónak, hogyha mintáz, vagy rajzol, és a rajzolónak is, hogyha ír.

– *Mint Nagy László...*

– Nagy László is, vagy Jókai Mór egészen kiválóan rajzolt és mintázgatott. Kondor Béla nem csak kitűnő festő, jeles misztikus költő is volt.

– *Kiknek mutatta meg először az írásait?*

– A barátaimnak.

– *És kik segítették ahhoz, hogy írásai nyilvánossághoz jussanak?*

– Sokat köszönhetek Somogyi Tóth Sándornak, aki akkor a Kortárs prózaszerkesztője volt. Somogyi Tóth Sándor egyrészt maga is kitűnő író volt, másrészt csodálatos szerkesztő. Ma nem nagyon találkozni ezzel a szerkesztőtípussal. Roppant alaposan elolvasta a szerző munkáját, és szenvedélyesen kutatta a tehetséges, a saját magánál tehetsége-

sebb embereket, és mindent megtett, hogy kibontakozzanak. Volt érzéke hozzá, hogy beleélje magát egy másik ember lelkivilágába. Nagyon sok író neki köszönhette indulását, többek között Simonffy András, Hajnóczy vagy Marosi Gyula. Sanyi a névelőig lemenően, aprólékosan mérlegelt.

Hogyha pedig valaki olyan írást hozott, amely nagyon távol állt az ő világtól, akkor nem azt mondta, hogy ez hülyeség, hanem azt, hogy ez nem az én asztalom. Vidd máshova, én nem merek ehhez hozzászólni. Ugyanakkor roppant nagy szeretettel, de hihetetlenül keményen bánt az emberrel. Semmilyen esztétikai engedményt nem tett. Nagyon szerettem, és nagyon nagyra becsültem a munkáját. Ő közölte első novellá-

mat, a *Postáskisasszonyt*, ami azonnal be is került a *Körképbe*, az év novellái közé. Többek közt neki köszönhetem, hogy szociográfiára adtam a fejem. Bizonyos kérdésekről esszéket próbáltam írni, ám figyelmeztetett, hogy ezt nem lehet, mert abban a pillanatban lecsapják a fejedet. Írjál szociográfiát, mert hogyha végzel egy kutatást, ahol mondjuk háromszázötven ember állítja azt, amit mindenki tud, például, hogy rendszeresen igénybe vesz korrupciót, mert különben nem tudna megélni, és csak nyolcan mondják azt, hogy nem, akkor írhatasz arról, hogy Magyarországon van korrupció. Így jelent meg az *Indulatos jelentések* című könyvem 1973-ban. A mai olvasó nem ismeri már annak a kornak a szellemét. Az első szociográfiám az albérlőkről szólt, és a Kortársban jelent meg először – 1966-ban, ha jól emlékszem. Nos, akkor az albérlők és ágyrajárók számát titkolták. Mert a szocializmussal nem fért össze, hogy léteznek szegények, márpedig akinek nincsen lakása, az szegény. Erről nem is lehetett vitát nyitni. Egy kedves barátomnak a felesége, aki akkor az Építésügyi Minisztériumban dolgozott, lopta el az adatokat a minisztériumból élete kockázatásával. Vagy a korrupció. A korrupció a szocializmustól – így hirdették – épp oly idegen, mint a nyomor, miközben mindenki tudta, hogy egy hálózat szövi át a társadalmat, amelyet úgy hívtunk, hogy szocialista összeköttetési rendszer, és ki-ki a hálózatban elfoglalt helye szerint jutott hozzá a hiánygazdálkodás következtében visszatartott javakhoz és szolgáltatásokhoz. Erről írni a hatvanas években csak ebben a formában volt lehetséges.

– *Lette ezeknek az írásoknak negatív következményük?*

– Szerintem nincsenek negatív következmények, minden tapasztalat érték. Mondjuk, nagyon érdekes

volt, hogy a korrupcióról szóló tanulmányomat – címe: *Menyiért őrzik manapság Krisztus koporsóját?* – a Valóság rendelte meg, de aztán nem merte lehozni. A könyv megjelenése után azonban fölhívott az egyik szerkesztő, hogy fantasztikus a könyved, föltétlenül akarunk írni róla, küldd el, mert a boltokból elkapkodták. Elküldtem, mire iszonyatosan leteremtették a könyvet, hogy micsoda tudománytalan és effélék. Természetesen a szociográfia nem tudományos műfaj, hanem irodalmi, amely bizonyos tapasztalat-sorra támaszkodik. Olyan elsöprő tények voltak az emberek tapasztalatában, amelyekkel nem lehetett vitatkozni. A „tudományos” fölmérés sem hozott volna lényegesen eltérő eredményeket. Ha már itt tartunk: a Kádárkor kultúrpolitikájának egyik eleme volt a *szelepelés*. Némely lapok és szerzők megírhattak-kimondhattak ezt azt. Például a Valóságban – húsz-ezer olvasó – lehetett tudományosan értekezni a Tanácsköztársaság némely túlkapasáról, az *ÉS*ben – száz-ezer olvasó – lehetett értelmiségiesen vitatkozni a szocialista ember és a hűtőszekrény viszonyáról, Hofi a tévénező milliók előtt szóvá tehetett ezt-azt – hogy a nép lássa, lám, ez is, az is kimondatott, minek többet pófázni? Az *Indulatos jelentések* nem állt meg a fridzsiderszocializmusnál, hanem alapjaiban kérdőjelezte meg a rendszert, s mutatta ki, hogy teljes szellemi, erkölcsi és anyagi csőd.

Számtalanszor fejbe vertek ezért-azért, eleinte fájt egy-egy ilyen támadás, de aztán rájöttem, ez bizonyossága annak, hogy jó úton járok. Gyakori volt egy átok annak idején: „Dicsérjen meg téged E. Fehér Pál!” Az ember tudta, mit ér, hogyha „ezek” dicsérik vagy szidják.

– *Nyilvánvalóan ilyen tapasztalatok alapozták meg az 1983-as Eufémiát is, amely pontosan erről a hazudott álvilágról szól.*

– Ez a regény valójában idézetgyűjtemény – a fontos elvtársi megnyilatkozásoknak meg pártdokumentációknak az összelete. Akad benne szöveg a Népszabadságból, a Magyar Rendőrből, a Munkásőr újságból és hasonlókból. Néhol csak egy-egy szó cserélődött ki a mondatokban, vagy a mondat, a kulcsszó helyeződött át másik összefüggésbe. Például: „a sarkon ideiglenesen összeomlott egy lakóház”. Nagy árat fizettem ezért a könyvért, legkevésbé a bosszúszomjas támadások miatt. A hónapokon át tartó Népszabadság, párt határozat és Magyar Rendőr olvasás hosszú időre megbénította a tollamat és a nyelvemet.

Hogy elvtársias képzavarral szóljak: „az idő kereke ismétli önmagát”: például a 2006-os kormányprogram helyet követel magának az *Eufémiában*. Az *Eufémia* tehát tökéletesen aktuális, mert ma is ugyanaz a hazugságnyelv veri szét a társadalmat, amely akkoriban uralkodott. Rövid ideig úgy látszott, hogy meg fog szűnni. De aztán mégsem szűnt meg.

– *Legtöbben Czako Gábor nevét az 1997 decemberében indult Beavatás című televíziós esszesorozatból ismerik. Mi vesz rá egy magyar íróra, hogy tévékamera elé álljon?*

– Világ életemben rengeteget álltam tévékamerák, rádiómikrofonok meg tüntető tömegek előtt. Amíg a Rádióban előfordulhattam, megszámlálhatatlanul sok interjú adtam. Nagyon sokat foglalkoztam tanítással, bár nem vagyok pedagógus, de 1973-tól kezdve sok éven át részt vettem az olvasótábor-mozgalmában, amely amolyan népfőiskola-szerűség volt a kor csökkent lehetőségei között. Nagyon nagy erővel dolgozott egy eléggé jól fölkészült, kitűnő művészekből, tudósból, írókból álló csapat azon,

hogyan gondolkodni tanítson fiatal embereket. Később, amikor az *Igent* alapítottuk 1989-ben, akkor rögtön kiderült, hogy nincsenek katolikus újságírók, ilyenek nem képződhetnek, persze reformátusok sem. Nosza, indítottunk egy katolikus újságíró-tanfolyamot, amelyre mindenféle egyéb vallású fiatalok is jöttek. Éveken át folyamatosan tanítottam, és természetesen tandíj nélkül. Amikor a Duna TV-hez kerültem, akkor gondoltam a folytatásra. Sára Sándor ennek híve és támogatója lett. Sokat köszönhetek a Duna TV akkori vezetésének. Amennyire lehetett, annyira kikapáltak, hogy a saját modoromat, arcomat teljes egészében megtartva elmondhassam azt, amit gondolok. Lugossy Laciék nem akartak showmant csinálni belőlem, azt mondták, hogy csak gondolkozzál szépen, nyugodtan, hangosan a kamera előtt. Persze egy géppel nem lehet beszélgetni, ezért a feleségem mindig ott áll a kamera mögött: hozzá beszélek, s ha valamit nem ért, szóvá teszi rögtön. Abban az időben a Duna TV vezetése minden

műsort megnézett, és beszélgetett róla az alkotókkal, többször is, rendszeresen. Vagy négy szemközt, vagy akár a folyosón összeakadva váltottunk pár mondatot.

– *Már a műsor címe Hamvas Béla egyik központi fogalmára utal vissza, a beavatásra. Hogyan került Hamvas Béla közelébe? Gondolataik egyirányúsága miatt ugyanis úgy látszik, hogy egy ideig Hamvas Béla írásainak ismerete nélkül haladt hasonló pályán, mint a Scientia Sacra írója.*

– Igen, ez kétségtelenül így van. 1978-ban jelent meg *Várkonyi krónika* című regényem, amelyet most megint kiadtak abból az alkalomból, hogy benne a forradalom a nevének neveztetik. A *Várkonyi krónika* sorskatalógus, – noha akkor egyáltalán nem tudtam, hogy létezik a *Karnevál* című regény, amely szintén sorskatalógus. Akkoriban hallottam ugyan Hamvasról, de csupa – mit ne mondjak – kellemetlen kékharisnyák emlegették, és engem ez visszariasztott. Aztán valahogy mégis a kezembe került az Új Írásban megjelent *A Jóisten uzsonnája*,

majd néhány Hamvas-írás a délvidéki Új Symposionban, meg a Híd-ban. Később megismerkedtem Kuczka Péterrel, aki igen rossz nevű, de kitűnő író volt. Barátjával, Sarkadi Imrével nagy vitát folytatott arról, hogy mégsem mennek olyan jól a dolgok, mint amennyire mi hisszük, pontosabban ők. Sarkadi akkor azt tanácsolta neki, menjen el, mondjuk, a Nyírségbe és nézze meg, hogyan élnek az emberek. Ő elment, és megírta a *Nyírségi Napló* című elbeszélő versét, benne azt, hogy az épített és a hirdett szocializmus ég és föld. Ezt és 56-os szerepét még a hatvanas években sem bocsátották meg neki. Kizárólag a felesége nevének dolgozhatott mint bórदारab-összevarró bedolgozó valami ktsz.-ben. Aztán kitalálta a *Galaktika* című lapot, amelyben fantasztikus irodalom címen becsempészett Magyarországra olyan műveket, mint a *Kutyaszív* Bulgakovtól, vagy *Körkörös romok* Borges-től. Káprázatosan művelt ember volt. Többek közt Boglár Lajossal együtt fordította magyarra a *Popol Vuh*-ot, a maja-kicse indiá-

A Mozgó Világ szerkesztői (1982)

nok szent könyvét. Tőle kaptam nagyobb mennyiségben Hamvas-gépeleteket. Barátaimmal közösen fölfogadtunk egy gépírónőt, aki a megkapott egyetlen példányt legépelte úgynevezett átütőpapírra, ami nagyon vékony volt, és körülbelül hat-hét példány készülhetett egyszerre. Tehát ennyi ember közt osztott el a gépelési költség. Így jutottam például a *Patmoszhoz* és egyéb Hamvas-írásokhoz, a *Szűfíhoz*, az *Arkhai* bizonyos részeihez. Amikor később megismerkedtem Kemény Katalinnal, akkor ő elmondta, hogy ezeket a gépiratokat nem szereti amiatt, hogy tele vannak hibával. Bizony ez természetes, hiszen másolat másolatának a másolásakor halmozódnak a hibák, sose javulnak, az entrópia elve alapján. Lassan mélyült el Hamvas-ismeretem. Akkor már rég túl voltam a *Várkonyi krónikán*, de túl voltam a *Megváltón* (1973) is, amely szintén sorskatalógus. Hamvashoz való viszonyomat tehát erősen meghatározza az, hogy a gondolkodásunknak a szerkezete valóban sokban hasonlít. Persze, én roppant műveletlen ember vagyok hozzá képest.

– *A kereszténység hamvasi fölfogása és látható egyházi gyakorlata között azért van egy kis távolság. Elfogadhatónak tarja-e ezt?*

– Először is hadd jegyezzem meg azt, hogy Hamvas Béla nem filozófus volt, még kevésbé teológus, hanem író volt, és ő ehhez az önmeghatározáshoz ragaszkodott. Jókai Mór esetében sem méricskéljük, hogy megfelel-e az evangélikus egyház kánonjának. Soha nem hallottam, hogy Jókait emiatt bárki bírálta volna. Hamvason miért kérlik számon? Ráadásul katolikus szemmel kritizálják, noha evangélikusnak született.

Hamvas, mint ahogy minden komoly ember, befutott egy bizonyos életpályát. Ő evangélikus, nemzeti

lelkülettől áthatott fölvidéki családból indult, s azért kellett eljönnie a családnak Pozsonyból, mert a papa nem tette le az esküt a csehszlovák államra. Tanulmányai során Hamvast megérintette Nietzsche, aki a görög bölcsélet felé irányította, majd a klasszika-filológia felé. Aztán rájött arra, hogy Nietzsche sem az igazi, és elkezdett saját maga kutatni különféle irányokban, és ennek jegyében Kínától Egyiptomig, Amerikáig kutatta az általa őskornak nevezett időszak gondolatait, amelyeket alapvetőnek tartott az emberiség történetében. Élete végén azonban visszatért a kereszténységhez, és akkor szakadtak belőle ilyen mondatok, hogy „*Jézus Krisztus valóban Isten Fia volt, én erről meggyőződtem.*” – „*Bocsásd meg, Uram, hogy valaha is személytelennek gondoltalak!*” Tehát Hamvast eszerint kell megítélni. Vajon Szent Ágostont eretneknek tartjuk ifjúkori tévelygései és saját vallomása alapján? Hamvas Béla mindent összevetve óriási író, eredeti gondolkodó, és imádságos, istenkereső ember volt. Szerintem egy keresztény tudósnak, irodalombölcselethez vagy papnak és olvasónak Hamvas Bélát eszerint kell tisztelettel forgatnia. Olvastam olyan katolikusnak mondott ítélezést, miszerint Hamvas holmi New Age-es pacák lenne. Az ő idejében még nem is létezett New Age! Ráadásul irtózott a szellemi zagyvaságoktól, a teozófiától, az okkultizmustól és hasonlótól. Viszont a keresztény misztikát, például Eckhart mestert nagyra becsülte. De nem baj, ő ki fogja bírni, ahogy az Egyház is kibírja tévedő szakembereit.

– *Czakó Gábor köztudomásúlag és bevallottan is gyakorló katolikus, mennyire tarja maga számára elfogadhatónak Pilinszky János parafrázált önmeghatározását: „Író vagyok és katolikus?”*

– Azt gondolom, hogy igazán érdekes és értékes gondolataim kizárólag az én nagyon szerény istenpasztalataimból származnak. Nem is tudnék elképzelni másfajta gondolkodást, mert csak az Istenhez való közelségben jut az ember valaminek való szellemi eredményre. A többi csak szakma. Pilinszky két állítása között az égvilágon semmi ellentmondást nem látok, és egyébként azt gondolom, hogy csak a fundamentális kereszténység az, amely segít az emberiségben. Az idézett mondatot magamra így vonatkoztatom: *Katolikus vagyok és író.*

Jézus tanításában hajszálpontosan benne van minden, ami szükséges a normális élethez. Ebben semmilyen bántalom, semmilyen kiberekesztés nincsen. Az Antikrisztus idejében, Gazdaságkorban élünk, amely kőkemény világefogyasztói rendszert üzemeltet. Körünkben a kizsákmányolás, a környezetpusztítás, a hazugság, az önzés, a viszály nem hiba, hanem rendszerszerűség, még erénynek is mondhatnánk. Gazdaságkor úgy jött létre, hogy megtagadta Istent, más szóval a lét szellemi alapjait, és a hideg észbe meg a forró érdekebe vetette bizalmát. Az áldozat irányát megfordította: a bort nem teszi Krisztus vérévé, hanem Krisztus vérért változtatja vissza borra, és kiméri a kocsmában. A dolgokat leszakította szellemi alapjukról: a kultúrát a kultuszról, a tudást a bölcsességről, az erkölcsöt a Kinyilatkoztatásról, majd a jogot az erkölcsről, a természet műveléséről átszellemítéséről a munkát, s róla a pénzt, és így tovább. A tömegtájékoztatással leváltotta a valóságot az emberek tudatában. Aki ezen a soron végigemésztetik, az az új ember, Gazdaságkor homunculusa, a konzumidióta, a barbi, akivel bármi megtehető, mert fogalma sincsen, hogy mi történik körülötte, közös-

ség és üdv nem érdekli. Gazdaságkorban a történelmi államokat sorra eleméztik a magánállamok, a nemzetközi nagytőke szervezetei, melyek teljes felelőtlenséggel rombolják az emberi közösségeket, a természetet, hogy a lehetséges ellenállásnak elejét vegyék, és minél több hasznot zsebeljenek. Indiai szóval csandalák, magyarul senkiházi csavargók, hisz nincsen földjük, egük, népük, kultúrájuk, hitük, semmijük, ami emberré tesz, csak pénzük, amitől embertelenek.

Ebben a rendszerben a szellemtelenített „művészet” terméke a giccs; minél gyorsabban „fejlődik” egy iparág, annál gyorsabban termel hulladékot (avulás!); a munka annál alulfizetettebb, minél közelebb áll a tényleges értékteremtéshez; megismétlem, mindez nem hiba, hanem törvényszerűség. A pénz, mint a haszon napjainkra teljesen absztrahálódott jele, elemézt mindent, ami szín, szag, illat, mérték, remény, hang, szépség, vagyis ember.

Mindezt tetézi a szembefordulás, vagy más néven viszály-törvény. Szépelegve versenynek mondják azt az elmúlt két-háromszáz évben szakadatlanul erősített viszonyt, amelyben mindenki verseng mindenkivel. Ennek látható eredménye a közösségek fölbonnlása, az egyének atomizálódása, a gazdagok mind kíméletlenebb harca a szegények ellen, aminek természetesen velejárója a növekvő bűnözés, a kizsákmányolás, és ellenhatásképp a terrorizmus. Említettem például a bölcsesség és a tudomány elkülönülését. Nos, a racionalizmus, a „tudományos világnézet” egyre kevésbé tekinti közömbös „másságnak” a bölcsességet, hanem tüzzel-vassal

harcol ellene, ugyanezt a fokozódó engesztelhetetlenséget tapasztaljuk a család, a vallás, a lelki nemesség, az erények, a nemzeti érzés – vagyis a korábbi, a vallási társadalmak alapértékei ellen, melyek az emberiséget tízezer éveken keresztül

Tisztelt Nyulak! (1982, Lakitelek)

fönntartották, s a nagyobb bajoktól megkímélték.

Gazdaságkor napjainkban a földi élet egészét fenyegeti. Nincsen fönntartható fejlődés megtérés nélkül, vagyis a fönntebbiek fölszámolása és a Teremtőhöz való visszatérés nélkül. Az önmérséklet, a környezetvédelem, a hulladékgazdálkodás, a természetbe való kivonulás mind tüneti kezelés. Kereszténynek lenni annyi, mint normálisan élni. Minderről különösen sokat írtam a *Mi a helyzet?* – *Gazdaságkor titkai* című könyvemben és a *Beavatás*-kötetekben.

– *Írásait – még konkrét, súlyos problémákat megfogalmazó cikkeit, esszéit is – mindig ironia, vagy pontosabban humor hatja át. A keresztény embert a köztudat éppen e tulajdonság hiányával szokta jelle-*

mezni. Honnan látszanak problémáink néha ennyire nevetségesnek?

– Hamvas humoralisztikája nekem is a véremben van. Van neki egy különös mondata: „*Az Evangélium tündöklő, fehér humor.*” Sokáig nem értettem, de ma nagyon hálás

vagyok érte. Rájöttem az evangélium humorára. Mondok egy példát. Nézzük Jézus eljövetelet! A világ akkor lépett át a Halakba. Az egész változó kor várta a Messiást, különösen a zsidók, a beizzított tudósok rögtön magyarázzák Heródesnek, hogy s mint fog kinézni, amikor a napkeleti bölcsek megjelennek. Szóval teljesen képben lévőnek vélik magukat a Messiás érkezését illetően. Ha elképzeljük a jelenetet egy csöppet modernizálva, hangyányit pajkosra véve a dolgot, akkor ki van terítve a futószőnyeg, a rezesbanda gyakorol, a virágosó kiszórásra kész. Leereszkedik a repülőgép és leszállnak róla mindenféle előkelőségek, de a Messiás sehoh. Ő bizony valahonnan egészen máshonnan ballag elő, teljesen máshogy néz ki, másképp viselkedik, beszél, mint ahogy a forgatókönyv alapján föltételezik. Nem teljesen olyan, mint egy vígjátéki helyzet? Viccelődés nincs benne, mert a humor nem tréfálkozást jelent, hanem azt a derűt, amellyel Isten átvilágítja az emberi esendőséget. Az emberi esendőség elképzeli Istent valaminek, és Istent a maga képére akarja formálni, de Ő nem gondolható el a mi képünkre, hanem nekünk kell – vagy sikerül, vagy nem – az Ő kép-másává válnunk. Ez az ellentét az, amelyben az evangélium humora rejtőzik, és alig van olyan evangéliumi történet, amelyben ne ragyogna: hamvasan és rejtőzve.

– *Idéznék öntől egy fontos mondatot:* „A magyar nem fájt, hanem lélek, közös fogékonyság a magasra, nemesre. Éppen ezért még szellemi nép, létköre ismeri a közép fogalmát, vagyis a rendet, melyet állandó elnyomtatásában oly régóta nem birtokolhatott” – *olvasható Törökkő című regényében. Ismerve a szomorú jelent: ki lehet-e még ezt mondani, hogy szellemi nép a magyar?*

– Persze. A magyarság hihetetlen adottsága: a nyelv. A fogalmi nyelvek racionálisak, és ebben rejlik az erejük, és sok szép eredményt tudnak ok-osságukkal elérni. Tú-pontosan tudnak fogalmazni, kiválóan tudnak definiálni. Ez azonban nem szellemi, hanem értelmi teljesítmény. Ez egyáltalán nem jelenti azt, hogy például a németek ne volnának képesek misztikus élményekre, gondoljunk csak hamarjában Eckhart mesterre, Taulerre, Susóra vagy Angelus Silesiusra, igenis tudnak, csak az ő esetükben ez külön erőfeszítést igényel. Ugyanis a misztikus tapasztalat csak képekben fejezhető ki, és csak képekben közelíthető meg. A költészetnek is a kép a nyelve, mert olyasvalamiről szól, ami nem zárható be a fogalmak közé; a kép végtelen, a fogalom határolt, A nem B. A kép ellenben az analógia észjárása szerint működik és keletkezik, az egyik kép olyan, mint a másik, vagy olyan tud lenni, mint a másik. Agyféltekéink is eszerint működnek. A bal féltekénk ok-os, digitális, racionális, matematikai, a jobb féltekénk analogikus, képi és így tovább. Érdekes, hogy a zene egyszerre mindkettő, mert a ritmus matematika, ám a dallam jobb féltekés. A magyar észjárásnak az a kulcsa, hogy nyelvünk egyszerre két-féltekés. A magyar még mindig erősen képi. *Csüdüngölő, kertel, szégyenszemre:* minden szó egy-egy filmecke. Múltkor kértem a bátyámat, hogy mi van Kovács Marival

– hetvenéves az illető –, azt feleli, mostanában Szabó Ferivel rúgja a paplant. Ki ne értené első hallásra? A magyar egyfelől hihetetlenül rugalmas nyelv, mert folyamatosan tud újabb és újabb fogalmakat és képeket létrehozni.

Úgy gondolom, hogy nemcsak a közéletben érik súlyos csapások a magyar társadalmat, hanem a nyelvben is. Nyelvészeink nyelvünk képességét, értelmi gazdagságát eltagadják az iskolában a gyerekek elől. Évek óta kérdezzem a diákokat, szeretik-e a nyelvtant? Mi a válasz? Utálják. Sőt a magyartanárok is utálják a magyar nyelvtant, általában valami mást tanítanak helyette. Ez a magyar nyelvészet égbekiáltó bűne. Nem akarok a finnugraszat vagy nem-finnugraszat kérdésébe belemenni, csupán azt akarom mondani, hogy a magyar nyelv természetes gazdagságát, szépségét nem tanítják. Titkolják? Nem ismerik? Mondok egy nagyon egyszerű példát! Rengeteget vesződnék, hogy a gyerekekbe beleverjék a szófajokat, de arról szinte egyáltalán nem esik szó, hogy a magyarban szófajhatárok oly légiesek, akár a holland–belga országhatár. Akármikor akármilyen szó átmehet egy másik szófajba, és utána továbblebbenhet egy harmadikba. A *bot* főnévből képezhetünk igét: *botoz*, *botos* melléknév, *botozó* melléknévi igenév, *botol* ige, *botor* melléknév, *botozás* főnév.

A szófajok megismerése hasznos, amikor idegen nyelvet tanulunk, de a magyarban vannak más kincsek, és ezekre egyáltalán semmiféle figyelmet nem fordítanak. Hogyha fölhívnák a gyerekek figyelmét a gyökökből sarjadó szócsaládokra-összefüggésekre, a tőhangváltás csodájára, szókincsünk hihetetlen gazdagságára – a helyváltoztatásra például 1130-nál több szavunk van, legalábbis eddig szá-

molttam! – a nyelvtanóra egyből izgalmas lenne.

Persze lehet, hogy mindez összefügg a finnugraszattal, amely annak idején elgáncsolta a nyelvünk belső természetére irányuló kutatást, amelyet Czuczor Gergely és Fogarasi János elindított a *Magyar Nyelv Szótárával*, és a kutatás irányát merőben kifelé irányulóvá tette. A nagy szótárművet nem folytatták, hibáit nem javíthatták.

Mostanában sokat foglalkozom ezzel, játékomat nyelvregészetnek hívom. Lássunk egy példát! Azt mondjuk, hogy Dunántúl, Tiszántúl Felföld, Délvidék. Mit jelent ez? Ki mondhatja ezt?

– *Aki középen áll.*

– Így van. Hol volt kezdetben az ország közepe? Hol állt az, aki középen állt? A Duna-Tisza közén kellett, hogy álljon, mert onnan nézvést létezik Dunántúl, Tiszántúl, Fölvidék, Délvidék. Ezt megerősíti Anonymus, aki szerint Árpád a Csepel-szigeten telepedett meg, amely a Duna-Tisza közéhez tartozik, mert a ráckevei Duna-ág sose volt szélesebb a mostaninál. A folyam mellett fekszik Taksony, Solt és Fajs, a három fejedelmi szálláshely. Tehát ebben a térségben kellett legyen Magyarország központja, mégpedig elég hosszadalmasan. Nyilván a fejedelmek és vezérek használták az említett tájnév-sort, aminek át kellett mennie a köztudatba egy olyan világban, amelyben nem létezett sajtó. Legalább száz évig sulykolódott ezt a szemlélet. Erdély is 'erdőn túl'-t jelent, ez is csak innen mondható.

A nyelvregészet azt kutatja, hogy a nyelvben létező szavak, gondolatok, szókapcsolatok, szemléletmódok milyen hajdani ismereteket is rejtenek magukban. Például a Czuczorban négyszáznyolcvannyolc szó, az *Értelmező Kéziszótárban* nyolc oldal tudósít arról, hogy az

egyben egyesülnek a különböző mennyiségek és minőségek. *Egyetemes, egyesül, egységes, egyenlő, egykútya, egy híron pendül* – ilyesmi persze más nyelvben is előfordul, a latinban *unus, universum, universitas*, satöbbi, de ez nem tartozik ráink most. A magyarban az újabb keletű szavak is ebben a szellemben jöttek létre. Például az *egyenlet* nyelvújítási szó, de az ősi szellemet képviseli. *Egyez* ígénk az *egyből* lett, *egyezzünk*, tehát megtaláljuk az egyet, amelyre valamennyiünknek szüksége van.

Az *egy* tehát a legnagyobb szám, amelyben nem csak a többiek, de minden létező egyesül. A hagyomány fölfogása szerint Isten száma.

Nézzük tovább a számokat! Látuk, hogy az *egy* erősen pozitív szó, hanem a kettő teljesen negatív: *kétséges, kétkulacsos, kétely*, stb. Ugyanezt tanúsítják a sorszámnevi alakok: *máslás, másodhegedűs, másodörökös, másodlagos frissességű hal*, stb. A kettő tehát nem két egy, hanem az ellenkezője az egynek, a teljesnek a meghasadását jelenti. Felét? Nos, *fél* szavunk a jó egynek a megtörésére emlékeztet: *féleszű, félkegyelmű, féltudós, félművész...*

– *Bocsánat, hogy megszakítom, de van ennek egy pozitív fejleménye: a feleség...*

– Jó, hogy mondja! A csángók, főleg az északiak a férfit is feleségnek hívják. Az egyházjog szerint a házasság szentségét a *felek* szolgáltatják ki egymásnak, és ennek a magyar szava: *egybekelés*. Gyönyörű, hogy a házasság, az Egy, a násszal jön létre, és milyen finom, hogy a kelésről beszél csak, és nem a lefek-

vésről, ahogy manapság szokták. Továbbá: a pár olyan kettő, amely képes újraegyesülni. Ha van harminc jobblábás cipőm, mire megyek vele, ha a balból egy sincs? A háromról. Ami tökéletes, az mind hármás. Szentháromság. A háromlábú suszterszék nem billeg. Három a

A kilencvenes évek elején

magyar igazság, három a nótában a kislány, három nap az esztendő, a próba, három a királyfi, hármashalmon áll címerünk keresztje, még a magyar vicc is hármás tagolású – és így tovább. A négy a teljességet jelenti: négy az évszak, az égtáj, a világot négy elem alkotja, négy a saroka, ugyanakkor kerek is az esztendő, a teljesen kimondott igazság – kerek-percec – a kerekerdő. A föld kerekét a világkereszt osztja négy részre. A kör és kereszt ugyanabból a gyökből ered – a miénken kívül számos más nyelvben is. A számok ebben a rendszerben nem futnak a végtelenbe, hanem körbejárnak, mint a régi panteisztikus világban. Az összes magyarul: egytől-egyig. A püthagoreus matematika nyomaira bukkantunk, amelyben a számok minőségek is, és analogikus összefüggések hordozói. Ismerték Egyiptomban, Perzsiában, Indiában, Amerikában. A példák sorának szaporítása nélkül kijelenthetjük, hogy nem szavakat vettünk át valahon-

nan, hanem a szemlélet él a nyelvünkben. Honnan? Nem tudjuk, én nem tudom. Őseink nyilván nem ültek Püthagorász előszobájában vagy az udvarán, és nem hallgatták a mester függöny mögül suttogott titkos tudományát. A tényt ismerjük egyelőre, az okot, a forrást nem.

A vázolt matematika-fölfogás összefügg a panteisztikus világszemlélettel, az ős- és ókor természetvallásával. Jézus is említi, hogy a magnak előbb el kell pusztulnia, hogy az új élet kisarjadjon. Minden természetvallás ismeri az elpusztuló és föltámadó isteneket. Dumuzi a sumérok-

nál, Ozirisz az egyiptomiaknál és a többi azt hirdeti, hogy a halál és az élet roppant közel áll egymáshoz. Majdhogynem ugyanaz a kettő, mert nincs élet halál nélkül, és halál sincs élet nélkül. Azt sóhajtja Csuang-ce, hogy „*Azt szeretném barátomnak, aki tudja, hogy ez a kettő egy.*” A magyar ezt egy ikerszóban összefoglalja: *él-hal*. Az ellentétek egybenlátásának tanúja a *süt-főz, esik-kel, kerül-fordul, kívül-belül*. Vagy: *enyészet* és *tenyészet, elevenhalovány*. Nem azt állítom, hogy ezek egy gyökből erednek, hanem azt, hogy az ellentétek nyelvünkben egymásra találhatnak.

Ismét egy panteisztikus világszemlélet-maradványra bukkantunk, amely nem sziklafóliáratban, hanem a nyelv szemléletében őrződött meg. Okát nem tudom. Kétségtelen, hogy az *él-hal* egység a földművelő-világra való szerves emlékezés nyoma. Érdemes lenne utánajárni, de félek, hogy hivatásos nyelvésznek, régésznek, történész-

nek túl nagy kockázatot jelentene... (Minderről írtam egy esszét is, éppen a Magyar Napló múlt év decemberi számában jelent meg.)

– *Ez a szemlélet, felfogás a Várkonyi Krónika írásának idején világos volt már Ön előtt?*

– Nem, ez azóta világosodott meg. Hogyha az ember falusi világban él, mint ahogy én elég sokat éltem falun, lám, most is – Békásmegeyer próbál újra faluvá válni –, meglátja ezt, ám Decs, ahol gyerekeskedtem, még archaikusabb volt. Ott az élők és holtak közti kapcsolat sokkal természetesebb volt, mint manapság, amikor a halált rettegés lengi be; sem a jó halál titkát nem ismerjük, sem a jó életét. Aki nem tudja, miért hal meg, az nem tudja az életét sem jól fölhasználni, mert nem tartja észben és szívben, hogy az élet úgyis elvész. Ha nem találjuk meg azt a magas célt, amiért érdemes az életünket odaadni, részletekben vagy egészben, akkor mindenféle vicikvacak dologra elkótyavetyéldik.

– *Visszakanyarodnék pár szó erejéig a közéletiséghez. Annak idején Antall József mellett ön tanácsadó volt. Noha lakiteleki beszédében világosan látta a problémákat, csapdákat, veszélyeket, érdemesnek látta ebbe a munkába mégis belevágni, a konkrét közéleti kérdésekről véleményt mondani, tanácsadóként a miniszterelnököt segíteni?*

– Bizony nagy kérdés, ugyanis a magyar társadalomnak az a tragédiája, hogy elvesztette elitjét, és folyamatos elitvesztést szenved. Kezdődik Mohácsnál. A Rákóczi-szabadságharcban el kellett menekülni számtalan kitűnő ember, aki aztán a világon sokfelé megállta a helyét. Ugyanez történt a '48-as szabadságharc leverése után, majd az első és második világháborút követően. Akkor rettenetes kontrasztok kezdődtek a macbethi szabályok jegyében: *szép a rút, és rút a*

szép. 1956-ban ismét elvesztettük a társadalom színe-javát. Ha kétszáz-ezer ember elmenekül egy ilyen lélekszámú országból, és éppen a legaktívabbak, az elképesztő vérvesszeség. Most ismét ezt szenvedjük, maga a kormány tuszkolja külföldre a nemzet legjobb fiataljait. Azt hiszem, hogy ilyen büntényre világtörténelmi példa nincs.

Amikor a Mozgó Világnál dolgoztam a nyolcvanas években, akkor többször fölvetődött bennem, hogy ki kell lépnem a szerkesztőségéből, mert a magyar társadalom problémái nem oldhatók meg politikai szinten, politikai bajokra nincsen politikai orvosság, csak transzcendens orvosság van. De miután főszerkesztőnk, Kulin Feri minden hónapban kapott egy föl szólítást, hogy ezeket meg ezeket ki kell rúgni, és ezen a listán nagyon gyakran szerepeltem, ha én onnan kilépek, akkor senki se mossa le Kulin Feriről, hogy ő engedett ennek a parancsnak, és kirúgott. Amikor 1983 decemberében a Mozgó Világban közöltük, hogy nem vagyunk hajlandók dolgozni a Népszabadságból odavezényelt újságírókkal, akkor Siklósi Norbert volt a Lapkiadó vezérigazgatója. Ő soha nem rúgott ki senkit. A pártközpont követelése ellenére sem. Megkérdezte, akar-e valaki a cégen belül elhelyezkedni? Föltartottam az ujjam – volt egy csomó gyerekem –, hogy szívesen elmennék a Búvárhoz. Madarak, halak, természet. Jó, mondta Siklósi, a Búvárhoz vagy helyezve. Egy idős bácsi volt a főszerkesztő. Rettenetesen betojva fogadott, jaj mi lesz itt! Figyelmeztetett, hogy semmi politizálás, a saját nevemen nem is írhatok az újságba. Átmegyek a szerkesztői szobába, ahol Hollós Laci, Várkonyi Anna és Vargha Jancsi fogad: Jaj, de jó, hogy jössz, neked vannak harci tapasztalataid, most kezdjük a vízlépcső-ügyben

az aláírásgyűjtést! Az, akit Isten bizonyos helyzetbe hozott, nem térhet ki a feladat elől. Természetesen nem mondtam Vargha Jancsiéknak azt, hogy nem veszek részt a vízlépcső-ügyben, hiszen az életünkről van szó. Ugyanez történt Laki-teleken is, ahol elmondtam az elhíresült *Tisztelt Nyulak-beszédet*.

Amikor meghívtak a tanácsadótestületbe, akkor megint azt gondoltam, hogy nem lehet nem elmenni, mert igazából Magyarországnak nincs olyan elitje, amelyet hazaszeretetre, önzetlenségre neveltek, ahogy, mondjuk, hajdan a nemesség nevelték. Az elvekről beszélek. Azonban egy idő múlva kénytelen voltam belátni, hogy a politika nekem nem megy. Akkor az MDF-ben is magas tisztséget viseltem, az etikai szabályzat egyik megfogalmazója voltam Szabad György, Ferencz Csaba és Oberfrank Ferenc társaságában, valamint az Országos Etikai Bizottság tagja. A dolognak mégis az lett a vége, hogy 1993-ban kiléptem az etikai bizottságból, beosztottam a párthoz fűződő kapcsolataimat. Úgy láttam, teljesen összeférhetetlen a gondolkodásommal az, ami a politikában történik, bár azt kell mondjam, hogy a mai időkből visszatekintve az akkori MDF erkölcsi szempontból csillagmagasan állt a kortársaihoz és saját utókorához képest is. Természetesen hibák tömegét követte el, de nem volt abban a helyzetben, hogy véghezvigye elképzeléseit. Elmondok egy magyar rémmesét – hadd jegyezzem meg: rémmesének kizárólag olyan történeteket írok meg, amelyeknek megtörténtéről közvetlenül vagy közvetve bizonyítékot szereztem.

Íme, a történet. Tudjuk, hogy a Parlamentbe belépő kell, és mint valóságos belső alkalmazottnak nekem is járt egy. Leadtam tehát a fényképet, meg amit kellett. El-

Békásmegyeren mostanában

telt egy nap, két nap, három nap, öt nap, egy hét, nincs belépőkártyám. Telefonálok oda, ahova kell, mondják, hogy gyártják, már készül, rögtön meglesz, majd holnap. Másnap ugyanez a válasz. No, következő nap bementem, és mondtam, hogy jöttem a belépőért. Csodálatos épület a Parlament, minden nemes fából faragva, az irodákban faburkolat, káprázatos íróasztal, középkorú nő ül mögötte, és őszibarackot eszik a bicskájával. Jaj, sajnos, mégse készült el! Sebjaj, majd megvárom. Nem tetszik tudni megvárni, dehogynem, megebédeltem, meg tudom várni. Zavartan leteszi a bicskáját meg az őszibarackját, azt mondja, föl hívom ezt meg ezt. Nosza! Föl hívja, hát sajnos, nincs nála. Ugyan, nem baj, majd előkerül. Ülök tovább, olvasom a könyvemet, ő egyre feszültebb, eltelik vagy négy-öt perc, akkor megint telefonál valakinek, ismét javasolja a holnapot. Nem, nem. Megint eltelik négy-öt perc, akkor föláll, odamegy a páncélszekrényhez, és kiveszi a belépőmet. Szóval az MDF-nek nem volt egy olyan, katonai szóval, legénysége, amellyel kicserélhette volna az apparátust, a Hálózat em-

bereit. Az a bizonyos nagytakarítás csupán politikai jelszó volt, az MDF nem tudta megcsinálni. Az olajszőkítési ügyekben sem történt semmi annak idején, hiába intézkedett a kormány valamelyik tisztviselője, semmi nem történt, nem indultak eljárások. Antall József egyszer megbízott, hogy a televízió akkori elnökével, Hankiss Elemérral egy jogi tájékoztató műsorról beszéljek, mert szinte az egész joganyag megváltozott, az emberek pedig nem ismerték ki magukat benne. Ennek a tájékozatlanságnak lett a következménye, hogy fürge huncutok kicsalták a kárpótlási jegyeket „az özvegyektől és árváktól”. A Hálózat elterjesztette, hogy nem érnek semmit, és századrészükért föl vásárolta őket. Terveztünk egy rendszeres, tíz-tizenöt perces televíziós tájékoztató-sorozatot, amelyben az illetékes minisztérium jogásza ismertette volna a szakterülethez tartozó joganyag változását. Hankiss azt mondta, ezt csak akkor engedi meg, ha az ellenzék is kap ugyanennyi percet. Hangsúlyozom, nem politikai, hanem húsba vágóan közérdekű jogi tájékoztató műsorról lett volna szó. Hankiss Elemér később hívott, vegyek részt *Találjuk ki Magyarországot!* című kampányában. Nos, Magyarországot akkor ügyesen kitalálták azok, akik kitalálták az ország ellopására irányuló hadműveleteket, amelyek a tájékozatlanság fönntartásán alapultak. A kormány tökéletesen eszköztelen volt: az egész korabeli sajtó a Hálózat oldalán állt. Mit tehetünk? Egy FM-államtitkár reggeltől-estig járta az országot, és minden falu kultúrházában elmondta nyolc-tíz embernek, mi a helyzet a kárpótlási jegyekkel.

Az Antall-kormány és az ország tragédiája az volt – nyilván akadtak koncepcionális hibái is –, hogy nem állt rendelkezésére olyan elit,

amely képes lett volna a nemzeti célokat érvényesíteni a Hálózat ellenállásán keresztül is.

– *Ön szerint van-e esélye annak, hogy kialakuljon egy élhető ország?*

– Szerintem jó irányban mennek a dolgok, mert egyre örültebb a helyzet, egyre kevésbé működik az ország. Azt mondja egyik barátom édesanyja, Piri néni, hogy a házban lakik egy pacák, aki amolyan házmester-lelkű ember. Mindenkit figyel, les. Azt mondja Piri néni, hogy „Piri néni, minden lakó föl bősziült maga ellen, mert itt eteti a madarakat, és azok mindent összepiszkítanak. Vödrös József is teljesen kikészült már, mert odapotyog az ajtaja elé a sok madárpiszok.” Piri néni találkozik Vödrös Jósikával, aki megdöbben: „Én, Piri néni, életemben nem haragudtam magára, most hallom először, hogy eteti a madarakat.” Vödrös József merészen elcsípte ezt a házmester-lelkű egyént, föl vitte Piri nénihez, szembesítésre. Piri néni nekirontott: „Maga az egész házat telehazudozza mindenféle marhasággal, nem szégyelli magát?” „Nem” – felelte az ember.

Azt gondolom, hogy a kérdés már nem erkölcsi, hanem ontológiai. A hazugság nem erkölcsi, hanem ontológiai kérdés. Létbeni. Egy ponton túl már nem tudunk egymással érintkezni. Amikor a Böszme-hívők rá döbbennek arra, hogy Öszödisztánban megszűnik minden eszmecsere a családban, az üzletben, az utcán, a munkahelyen, mert értelmetlen és jelentés nélküli lesz minden szó, akkor elérkezünk ahhoz a katartikus pillanathoz, amikor rájönnek az emberek arra, hogy eddig és nem tovább.

– *Dolgozik-e most valamin?*

– Folyamatosan dolgozom, de csak az eredmény mutatja majd meg, hogy végeztem-e bármilyen értelmes munkát.

Csábi Domonkos